

ВІДГУК

офіційного опонента Лакуши Наталії Михайлівни
на дисертаційне дослідження Тимченка Віталія Миколайовича «Обмін і
дарування як соціокультурні явища: порівняльний аналіз», поданого на
здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук за спеціальністю
09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії

Актуальність теми дослідження висвітлюється дисертантом як з соціально-філософських позицій, так і з позицій значущості розглянутих проблем в соціально-практичному ракурсі. Зокрема, дослідження проводиться з урахуванням світових тенденцій, що відбуваються починаючи з ХХ ст., а саме: «переходу до постіндустріального, інформаційного, глобального устрою», що призводить, загалом, до зміни «соціальних відносин, цінностей; один із аспектів цього процесу можна охарактеризувати як перехід від парадигми обміну до парадигми дарування». Розкриваючи сутність обміну та дарування, автор підкреслює роль соціальних наук «у розробці «теорії дарування» (М.Попович), за допомогою якої можна пізнавати і формувати нові соціокультурні явища і відносини». В зв'язку з «поширенням в соціумі егоцентрованих стосунків», дисертант наголошує на «потребі пошуків шляхів трансформації такого несприятливого для розвитку соціокультурних відносин становища». Актуалізується проблема подолання відчуження в соціумі, що є нагальним питання сучасності. (Д., с.3).

В епістемологічному контексті підкреслюється, що таке явище, як дар, залишається маловивченим та потребує певних досліджень. Наголошується, що актуальність зумовлена певними змінами в соціумі, а саме поширення благодійності, що несе в собі елементи безкорисності, самопожертви та любові. (Д., с.4).

Дисертант визначає об'єктом дослідження обмін і дарування як соціокультурні явища, що знаходить відображення в предметі дослідження –

«соціокультурні, антропологічні та онтологічні аспекти впливу обміну і дарування на соціальну сферу». (Д., с. 6).

Метою дисертаційного дослідження виступає «експлікація, критично-порівняльний аналіз і цілісне осмислення соціокультурного впливу обміну і дарування як взаємопов'язаних, але принципово відмінних явищ». Для досягнення поставленої мети, автором передбачено вирішення певних завдань, а саме: «виявити і проаналізувати основні концепти обміну і дарування в історико-філософському знанні та особливості їх історичної і соціокультурної еволюції; окреслити і охарактеризувати здобутки і недоліки основних підходів до розв'язання проблеми дослідження і конкретизувати його предметне поле; здійснити загальну характеристику і порівняльний аналіз феноменів обміну, дарування і давання; дослідити і осмислити значення обміну в контексті трансформації сучасного суспільства; розкрити загальний характер і соціотворчий потенціал дарування та основні моменти його реалізації у соціокультурній сфері; дослідити і з'ясувати значення дарування на індивідуальному і колективному рівнях в контексті трансформації сучасного суспільства». (Д., с. 5-6).

В роботі відмічено зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Підкреслено, що «дослідження здійснено в межах науково-дослідної роботи кафедри філософії Центру гуманітарної освіти згідно теми «Філософсько-методологічна культура наукових і освітянських практик» (д/р № 01054000638) і пов'язано з основними науковими напрямками та найважливішими проблемами фундаментальних досліджень НАН України (зокрема, 3.5.1.1. Історія світової філософської думки; 3.5.1.9. Філософія культури і модерні стратегії гуманітарного знання; 3.5.1.13. Тенденції і потреби розвитку соціогуманітарної сфери України)». (Д., с. 5).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, є загально достатнім. Цьому сприяло використання широкого методологічного інструментарію та джерельної бази. Дисертантом використано 299 джерел, що дало можливість дослідити різноманітність аспектів дисертаційного дослідження.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність «використанням загальнонаукових, загальнофілософських і спеціальних методів дослідження. Системний підхід уможливив розгляд обміну і дару як цілісних соціокультурних явищ; герменевтичний підхід дозволив проаналізувати історико-філософські уявлення про обмін і дар; порівняльно-історичний підхід задіяний для експлікації закономірностей культурно-історичної трансформації обміну і дару та соціокультурних уявлень про них; метод моделюючого узагальнення допоміг сформулювати проблему дослідження і визначити його предметне поле; критично-порівняльний метод, принципи типологізації і класифікації застосовано для загальної характеристики і порівняльного аналізу обміну, дарування і давання; діалектичний метод забезпечив дослідження обміну і дару у їх взаємозв'язку і відмінності. В якості спеціальних застосовуються методи філософських напрямів, характерних для предметного поля дослідження: соціальна філософія, культурологія, філософська, культурно-соціальна й економічна антропологія, соціологія знання, комунікативна філософія, синергетика, східна філософія, психоаналітична, соціальна, екзистенційно-гуманістична і трансперсональна психологія». (Д., с.7).

Новизна та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації засвідчена використанням теоретичних здобутків вітчизняних і зарубіжних філософів, які займалися досліджуванням даної тематики. Роботі загалом властивий комплексний характер дослідження та наукова новизна в методологічному аспекті.

Наукову новизну дисертаційного дослідження складають такі положення:

— конкретизовано і продемонстровано, що обмін є необхідним елементом формування феноменів бідності, обкрадання, а дарування – багатства, обдарування (в обміні блага генеруються в індивідуальні статки, в даруванні – не накопичуються у декого, а утворюють суспільне багатство, яке вільно циркулює між громадянами); обмін створює матеріальне, часткове, приватне, а дарування – духовне, вільне, спільне;

— встановлено, що соціокультурні відносини зазвичай зредуковано до реакцій давання, з яких складається обмін, що принципово відрізняє обмін і давання від дару,

який утворюється з актів дарування. Це розрізнення дозволяє запобігати витісненню дарування даванням і обміном;

— у вітчизняній філософській літературі в межах комплексного, міждисциплінарного підходу здійснено експлікацію, аналіз і обґрунтування соціокультурного, антропологічного, онтологічного потенціалу дарування, який запобігає деструктивним ефектам обміну в соціокультурній сфері (чи їх нейтралізує, обмежує), а також допомагає пояснювати, розв'язувати соціокультурні проблеми і конституювати соціальні процеси там, де цього неспроможний зробити обмін, а саме: обмін належить до суб'єкт-об'єктного типу взаємодії (не обмінюване рухає себе, а інше рухає ним) і необхідним чином пов'язаний з формуванням влади, власності, експлуатації, відчуження, насилля, обману, хабарництва, заздрості, егоїзму, страху, страждання, а дарування – до суб'єкт-суб'єктного (форма саморуху) і відіграє вирішальну роль у конституюванні феноменів свободи, відповідальності, щастя, довіри, відкритості, щедрості, чесності, креативності, розвитку, безкорисності, моральності, благодійності. (Д., с. 7-8).

Оцінюючи позитивно роботу Тимченка В.М. разом із тим, дисертаційне дослідження, як і будь-яка дослідницька робота, містить певні дискусійні моменти, недоліки, спірні положення, висвітлення та зауваження щодо яких сприятиме більш повній та об'єктивній характеристиці результатів наукового пошуку. Представимо окремі з них:

1. **Щодо дослідження певних аспектів впливу обміну і дару на соціокультурну сферу, а не навпаки.** Дисертант акцентує увагу на тому, що «предмет нашої уваги – обмін і дар як форми і принципи соціокультурних явищ, процесів, а не продукт і об'єкт тих чи інших впливів. (Д., с.16). Обмін і дар суто людські явища. В контексті вищенаведеного постає питання відносно того, що людина існує в соціокультурному контексті, який і визначає її ставлення до цих явищ. Як мінімум має відбуватися взаємний вплив.

2. **Щодо обґрунтування положення про обмін матеріальним та духовним.** Дисертант стверджує «матеріальне може обмінюватись, передаватись, а духовне, суспільне, символічне, інформаційне – ні» (Д., с.182). В зв'язку з цим постає

питання, чому не можна обмінюватися духовним (духовне в широкому розумінні включає знання, норми та принципи людського спілкування й поведінки (право, мораль, художня творчість, релігія). Таке питання постає також і в контексті обміну інформації, коли інформаційний обмін виступає як механізм соціальної взаємодії, глобальних трансформаційних змін, в кінцевому підсумку, інформаційний обмін є основою існування соціальних мереж.

3. Щодо дослідження характеру впливу обміну на соціокультурну сферу. Дисертант підкреслює, що увага в роботі сконцентрована на «експлікації деструктивних аспектів впливу обміну на соціокультурну сферу і позитивних – дарування...» (Д., с.16). І знову автор стверджує, що «обмін не відповідає характеру соціальних процесів, бо перетинаючи межі своєї сфери, зумовлює в соціальній сфері множини деструктивних явищ; 3) явище дару має набагато більше соціальне значення, ніж обмін, бо існує множина соціокультурних явищ, які вдається пояснити, трансформувати і створювати завдяки даруванню, а не обміну». (Д., с. 48). Виникає питання, невже обмін має на соціокультурну сферу лише деструктивний вплив, а дарування виключно позитивний?

Наведені вище зауваження загалом не впливають на обґрунтування основної ідеї дисертації та носять характер побажань в разі подальшого дослідження Тимченка В.М. в даному напрямку.

Список і загальний обсяг друкованих праць автора відповідає вимогам ВАК України. Результати дослідження пройшли апробацію на науково-практичних конференціях різних рівнів. Автореферат дисертації написаний відповідно до існуючих вимог і повністю відповідає змісту і структурі дисертації, дає чітке уявлення про особливості проведеного дослідження та його результати. Зміст автореферату й основних положень дисертації ідентичні.

Дисертаційне дослідження Тимченка Віталія Миколайовича «Обмін і дарування як соціокультурні явища: порівняльний аналіз», щодо актуальності, новизни та одержаних наукових результатів є завершеною

